

Magdalena Dec

Argumenty systemowo-aksjologiczne a decyzje polskiego Sądu Najwyższego

Studenckie Zeszyty Naukowe 9/13, 80-83

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Argumenty systemowo–aksjologiczne a decyzje polskiego Sądu Najwyższego

Sąd Najwyższy pełni doniosłą rolę w wymiarze sprawiedliwości, jednym z jego najważniejszych zadań jest sprawowanie tzw. nadzoru judykacyjnego czyli badanie zgodności z prawem oraz jednolitości orzecznictwa sądów powszechnych i wojskowych w ramach rozpatrywanych kasacji i innych środków odwoławczych. Ponadto rozstrzyganie zagadnień prawnych czy pytań prawnych wywiera bezpośredni wpływ na interpretację norm w ramach systemu prawnego obowiązującego w Rzeczpospolitej Polskiej.

Szczególne miejsce w ramach wykładni dokonywanej przez Sąd Najwyższy zajmują argumentacje systemowo–aksjologiczne. W kontynentalnej kulturze stosowania prawa¹, gdzie dominuje przepis prawny, argumenty systemowo–aksjologiczne mają ogromne znaczenie w hierarchicznej strukturze regulacji prawnych. Odzwierciedlone są one bowiem przeważnie w postaci zasad prawnych wyrażonych *expressis verbis* w przepisach prawnych, tudzież w zasadach prawnych niepisanych wykształconych przez praktykę albo doktrynę.

Sąd Najwyższy dokonując wykładni (w głównej mierze przepisów) prawa kieruje się istotną rolą jaką odgrywa aksjologia zawarta w systemie prawnym. Na „szczyt” w modelu aksjologii systemowej obrazowo można by umieścić zawartą w art. 2 Konstytucji zasadę demokratycznego państwa prawa. Jest to zasada z pogranicza aksjologii systemowej i pozasystemowej, stanowiąca w pewnym sensie załączek, punkt odniesienia dla innych zasad. Potwierdza to wykładnia dokonywana przez Sąd Najwyższy.² Ponadto Konstytucja w art. 8 ust. 2 przewiduje bezpośrednie zastosowanie ustawy zasadniczej. Także orzecznictwo Sądu Najwyższego³ na gruncie starej konstytucji przyjmowało zasadę jej bezpośredniego stosowania. Oznacza to, że wykształtowane zasady konstytucyjne mają zasto-

¹ Por. L. Leszczyński, *Zagadnienia teorii stosowania prawa*, Zakamycze 2001, s. 121 i nast.

² Chociażby orzeczenie III RN 26/97 z dn. 5.06.97 wywodzi z zasady demokratycznego państwa prawnego zasadę ochrony praw nabytych oraz zaufania obywateli do państwa czy zasada nie działania prawa wstecz orzeczenie III SPP 115/2004 z dn.19.01.05.

³ Zob. orzeczenie III ARN 28/90.

sowanie do całego systemu prawnego, jednakże przy rozpatrywaniu poszczególnych gałęzi prawa wymagana jest ostrożność aby nie „przenosić” pomiędzy nimi zasad cechujących tylko daną gałąź. Aksjologia zawarta w systemie prawa ma wpływ na nadawanie znaczenia dla konkretnych przepisów i powinna być kontynuowana konsekwentnie w szczegółowych regulacjach oczywiście przy przyjęciu założenia o racjonalności systemu prawnego. Należy zauważyć, że w orzecznictwie Sądu Najwyższego kreowane jest stanowisko iż w przypadku sprzeczności przepisu z Konstytucją sąd powszechny może odmówić jego zastosowania. Jak zostało wskazane w jednym z wyroków Sądu Najwyższego⁴ w tym wypadku Sąd Apelacyjny powinien powołać się na zasady prawne wyrażone w Konstytucji, przyjmując argumentację aksjologiczną zawartą w systemie prawa i odmawiając zastosowania partykularnego przepisu. Tym samym bez wykorzystywania instytucji pytań prawnych swoim prestiżem Sąd Najwyższy niejako propaguje odwoływanie się do argumentów systemowo-aksjologicznych w dokonywanych wykładniach przez sądy niższego rzędu.

Argumenty systemowo-aksjologiczne odgrywają nieco inne role w poszczególnych fazach wykładni. Na etapie tzw. intuicji interpretacyjnych⁵ służą jako wyznacznik wskazujący, czy dany problem „zasługuje” na ochronę prawną w oczach stosującego prawo sędziego. Wydaje się, że im praktyka sędziego jest dłuższa i doświadczenie większe tym trudniej później chyba odejść od pierwszego wrażenia „doznanego” w ramach intuicji interpretacyjnych. Sędzia z wieloletnią praktyką często „stykając się” z podobnymi stanami faktycznymi posługuje się często własną wypracowaną metodą działania, która to kieruje go jakby „automatycznie” w określonym kierunku unormowania danego stanu faktycznego.

Natomiast na etapie ustaleń walidacyjnych poszukujemy źródła normatywnej podstawy decyzji z powodu braku odpowiedniej regulacji prawnej poprzez wykorzystanie zasad prawnych lub innych preferencji szczególnych wyrażonych w przepisach. Jednak dopiero w fazie derywacyjnej zasady prawne mogą stanowić samodzielną bądź dopełniającą podstawę decyzji. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z sytuacją, kiedy zasada prawna stanowi podstawowe źródło rekonstrukcji decyzji. Taką sytuację można zaobserwować w orzeczeniu III RN 64/2000 z dn. 01.06.2000. Podstawą rekonstrukcji decyzji jest kompleks zasad prawnych wyrażonych w Konstytucji i rozwiniętych w Prawie prasowym. Kształt zasad wraz z przewidzianymi wyjątkami przy zastosowaniu argumentacji systemowo-aksjologicznej pozwala na odstępianie od utrzymania w tajemnicy przed prasą „protokołu wewnętrznego” Rady Gminy, co zostało uznane za sprzeczne z zasadami prawa i w przewidzianych w ich ramach

⁴ Zob. orzeczenie III CKN 1089/2000 z dn. 26.09.2000.

⁵ Por. L. Leszczyński, *op.cit.*, s. 116.

wyjątków. Między innymi Sąd Najwyższy powołuje się w tym przypadku na zasady demokratycznego państwa prawnego, zasada jawności życia publicznego zasadę wolności prasy, następnie rozwijając ją w poszczególnych regulacjach prawnych. To orzeczenie może wskazywać nie tylko na istotną rolę jaką stanowi aksjologia wyrażona w systemie prawa, ale poniekąd również wskazywać że pełni rolę systematyzująco-uporządkowującą ogół przepisów prawnych.

W drugim wypadku mamy do czynienia z sytuacją, kiedy zasada prawna tudzież preferencje szczegółowe wyrażone w przepisach prawnych pełnią rolę niejako uzupełniającą do wzoru zachowania otrzymanego w ramach procesu derywacji. Argumenty systemowo-aksjologiczne wpływają na interpretacje odkodowanego wzoru zachowania z normy prawnej nadając mu kształt zgodnie z aksjologią zawartą w systemie. Przykładowo: orzeczenie SN z dn. 24.02.1974⁶ odwołuje się przy interpretacji partykularnych przepisów k.r.o. do podstawowych praw i obowiązków na gruncie tej gałęzi prawa korespondując z ówczesną konstytucyjną zasadą szczególnej ochrony macierzyństwa, rodziny i młodego pokolenia.

Inną natomiast funkcję pełnią argumenty systemowo-aksjologiczne w ramach ustalania znaczenia wyrażen zawartych w normach prawnych. W tej materii przy dokonywanej klaryfikacji mogą zostać użyte znaczenia zwrotów zgodne z duchem zasad prawnych. Klaryfikacja może być również dokonana na szczeblu zasad prawnych. Uplasowanie zasady demokratycznego państwa prawnego na „szczyt” zasad powoduje, że ma ona wpływ na ustalanie znaczeń wyrażen użytych w innych zasadach prawnych. Abstrahując od roli argumentów systemowo-aksjologicznych w konkretnych fazach procesu stosowania prawa należy pamiętać o roli Sądu Najwyższego w ramach struktury sądownictwa. Jak było wspomniane, ma on za zadanie sprawowanie nadzoru zgodności z prawem i jednolitości orzeczeń. Przede wszystkim przez instytucję pytań prawnych kierowanych przez sądy niższego rzędu może przedstawiać procesy wnikliwej wykładni również z udziałem argumentacji systemowo-aksjologicznej. W szczególności w decyzjach Sąd Najwyższy korzysta z argumentacji systemowo-aksjologicznej we wnioskowaniach *a fortiori*, *analogii iuris* czy też rozstrzygania kolizji według przyjętych reguł kolizyjnych. Ogromna rola argumentów systemowo-aksjologicznych ma miejsce w przypadku użycia *analogii iuris*, pamiętając iż jest ona ryzykowną konstrukcją. Zastosowanie jej zachodzi wtedy, kiedy nie ma możliwości rekonstrukcji normy z przepisów prawnych dla określonego stanu faktycznego, który to nie jest zbliżony do żadnej hipotezy zawartej w normie prawnej. Sytuacji ta odmienna jest od prezentowanej powyżej gdzie odwołujemy się w ramach wykładni systemowej do konkretnego przepisu zasa-

⁶ Sygn. III CZP 4/78.

dy prawnej lub preferencji wyrażonych w systemie. Analogia iuris przyjmuje założenie o racjonalnym systemie prawnym, więc pomimo nie uregulowania konkretnego stanu faktycznego pozwala na odwołanie się do aksjologii zawartej w systemie. *Analogia iuris* może występować w dwóch postaciach: albo jako wnioskowanie z wyraźnie sformułowanych zasad prawnych albo poprzez wnioskowanie z konsekwentnie prezentowanej preferencji szczegółowej w systemie prawa. W tym wypadku orzecznictwo „balansuje” pomiędzy dotwarzaniem regulacji prawnych a stosowaniem prawa w ujęciu kontynentalnym. Jako instancja ostatnia w orzecznictwie Sąd Najwyższy opiera się w orzecznictwie niekiedy na *analogii iuris*, dając wyraz kunsztowi stosowania prawa. Nie należy również zapominać kwestii, iż występuje instrumentalny nakaz wydania decyzji o ile sądy niższych instancji mogą „uwolnić” się od danego problemu prawnego wykorzystując wspomnianą instytucję pytań prawnych tak Sąd Najwyższy jest instancją ostateczną i musi podjąć decyzję. Opieranie się na aksjologii zawartej w systemie prawnym powoduje nadanie mu spójności i podkreślenia wagi, hierarchicznej budowy oraz rozwijania aksjologii w regulacjach szczegółowych. Aksjologia systemowa obrazowana w orzecznictwie Sądu Najwyższego ma tym większy wpływ na stosowanie prawa kiedy jawi się poprzez uchwały, którym nadano moc zasad prawnych tudzież przez konsekwentnie ugruntowaną linię orzeczniczą.

Nie należy także pomijać znaczenia jakie mają argumentacje aksjologiczne odwołujące się do systemu prawa przy występowaniu kolizji i niemożności jej usunięcia pomimo zastosowania klasycznych reguł kolizyjnych. W ramach aksjologii systemowej mamy do czynienia z rozumowaniami: w wypadku gdy jedna z norm jest zasadą prawa i z powodu swojej doniosłości powinna stanowić podstawę decyzji albo w przypadku gdy norma prawna ma bliższy związek z zasadą prawa. Trzecim wyściem jest przyjęcie, że dana norma stanowi zasadę prawną, co w przypadku organu ostatniej taka argumentacja może zostać przeprowadzona, zresztą jak poszukiwanie bliskiego związku z zasadą prawną. Pierwsza sytuacja występuje często w orzecznictwie Sądu Najwyższego⁷.

Reasumując, argumentacje systemowo-aksjologiczne w ramach decyzji podejmowanych przez Sąd Najwyższy pełnią rolę „wypełniacza” w przypadku pojawienia się luki w prawie, natomiast w przypadku wystąpienia się kolizji mogą pokierować interpretatora w kierunku systemowo uznanej aksjologii. Należy zaznaczyć doniosłość posługiwania się tymi argumentami, modyfikującymi niekiedy w znacznym stopniu – wydawałoby się najważniejsze – argumenty językowe, a nawet wysuwając się na plan pierwszy w szczególności w ramach „śmiałego” i z założenia konsekwentnego stosowania prawa przez Sąd Najwyższy.

⁷ Zob. orzeczenie III RN 64/2000 z dn.01.06.2000.